

УДК 331.3

JEL Q17, Q18

DOI 10.18524/2413-9998.2023.2(54).296763

О. П. Радченко,

доктор економічних наук, професор,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна.

e-mail: rap_1@ukr.net

ORCID 0000-0001-8407-7619

РОЛЬ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

У даній статті досліджується економічний, соціальний та політичний вимір глобалізації, як процесу. Проведено глибокий аналіз природи та характерних рис глобальних економічних трансформацій, структуруються та типологізуються їх головні протиріччя в розрізі рівнів і темпів розвитку національної економіки, її галузевої та інституційної організаційної структури, розвитку ринку аграрного сектору, розподілу доходів між різними категоріями тощо. Розглянуто різні аспекти та парадигми сучасної системи глобальних соціально-економічних відносин, в рамках яких працюють відповідні наукові школи. Виявлено та систематизовано основні структурні диспропорції між галузями та іншими категоріями, надано рекомендації щодо викривлення та їхні причини, які пов'язані не лише з інституційними недосконаlostями, а й браком стратегічних підходів до економічного розвитку та інноваційною пасивністю. Детально розглянуті та проаналізовані основні виклики, що з'являються для національної економіки у контексті сучасних подій, які розгорнулися на території України та світі. У цьому контексті виявлені серйозні перекося в політиці розвитку науки, освіти та інновацій в Україні. Сформульовані головні принципи та задачі, на яких має будуватися стратегія пріоритетного розвитку країни в умовах глобальних економічних і технологічних трансформацій. Здійснений порівняльний аналіз структурних змін в економіці України, світової економіці в цілому та в окремих групах країн світу.

Ключові слова: глобалізація, криза, продовольча безпека, економічна блокада, інтеграція, аграрний бізнес.

Вступ. Спроба незаконної анексії українських територій на початку 2022 року росією, порушуючи весь глобальний порядок, завдала колосальної шкоди національній економіці України в цілому та агробізнесу зокрема. Крім того, ця подія викликала не тільки резонанс локального масштабу в межах економік двох країн, але й спричинила кризу глобальних економічних та політичних відносин, загрозу голоду у бідних

країнах світу через неможливість (обмежену здатність) українських виробників аграрної продукції виробляти та експортувати продукцію традиційними маршрутами. Розв'язання цієї проблеми є першочерговим викликом для всього цивілізованого світу.

Огляд літератури. Незважаючи на велику кількість публікацій та інших досліджень, присвячених проблемі гармонійного розвитку агробізнесу та впливу процесів глобалізації на нього, тим не менш необхідно констатувати, що відкритими залишається значна кількість питань, які час від часу виникають під впливом зовнішніх викликів. Загалом сутність української моделі розвитку сільського господарства в умовах глобалізації розглядає в своїх працях В. Андрійчук [1]. Сучасний проект Стратегії національної безпеки України та його перспективи детально досліджує Р. Пасічний [4]. Систематизовано найголовніші глобальні проблеми та виклики, які негативно впливають на інтенсивний розвиток аграрного сектору та продовольчу безпеку висвітлює П. Куцик та С. Семів [3] та інші науковці.

Метою роботи є дослідити теоретичні аспекти розвитку агробізнесу в Україні та вплив на нього глобалізації, а також розглянути його роль в системі глобальних соціально-економічних відносин.

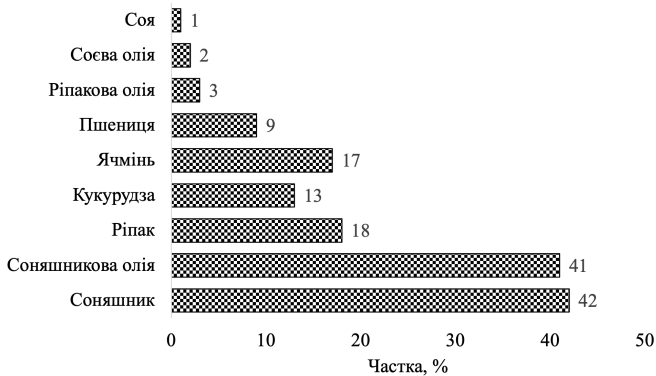
Результати та обговорення. Весь світ у 2022 році знаходився і продовжує перебувати всередині нових глобальних викликів, що вже змінили його докорінно та продовжують це робити і надалі. Трендом цих змін є трансформація глобальної системи безпеки, світових інституцій, які виявилися не спроможними до нових викликів. Крім того, наслідком цих подій є зміна і економічних моделей в системі взаємовідносин між країнами, ставлення до середовища, усвідомлення неефективності та нераціональності окремих соціально-економічних та політичних інституцій тощо.

На протязі тривалого періоду Україна, як країна з розвинутим аграрним сектором економіки, відіграла провідну роль у системі світової продовольчої безпеки. І тому, останні події викликали, без перебільшення, катастрофічних наслідків на глобальних ринках продовольства.

За останні десятиріччя Україна увійшла до топ-10 виробників та експортерів зернових і олійних культур, сої та меду, олії та шроту, а також продукції тваринництва. Про роль національного аграрного сектору на світовому продовольчому ринку говорить той факт, що в 2021

році неврожай спричинений посухою, повеннями, ураганами та іншими природними катаклізмами у багатьох регіонах світу, був практично одноосібно компенсований рекордним урожаєм в нашій країні, що допомогло без особливих укладень подолати наслідки кризи. Але зовнішні виклики цього року ситуацію змінили докорінно і причиною цьому стала війна.

Через військові дії позиції України на світовому ринку продовольства значно погіршились, як з точки зору виробництва, так і експорту аграрної продукції на світові ринки. За своїм потенціалом Україна може нагодувати близько 400 млн людей, не враховуючи власного населення. Експорт аграрної продукції здійснюється більше ніж у 50 країн світу, де найбільша питома вага припадає на країни Африки. Згідно останніх досліджень, Україна є ключовим постачальником продовольства для низки країн, які суттєво залежать від імпорту цієї групи товарів. Очевидним є і той факт, що окремі з цих країн належать до групи найменш розвинених та бідних, а багато інших – країни з низьким рівнем доходів і дефіцитом продовольства критично залежні від імпорту українського зерна та інших видів аграрної продукції.

Рис. 1. Питома вага України у світовому експорті аграрної продукції до початку воєнних дій, 2021 рік

Джерело: складено автором на основі [2]

До початку війни Україна забезпечувала близько 50% світового виробництва соняшникової олії та 13% експорту зерна (рис. 1) [1]. Як на-

слідок світ може отримати голод у країнах, які безпосередньо залежать від поставок аграрної продукції з України, а також руйнування глобальної продовольчої системи світу. І очевидно, що така ситуація змушує розвинені країни виділяти додаткові кошти на продовольчу безпеку. Крім того, останні зведенні данні світового продовольчого ринку вказують на те, що світові ціни на зерно стрімко зросли після вторгнення в Україну у березні 2022 року. Загалом індекс цін на зернові у 2022 році виріс і склав 154,7 пунктів. Цей показник на 17,9% вище за показник 2021 року і на 8,8% перевищило найвищий середньорічний показник 2011 року. Одночасно зросли і світові ціни на іншу аграрну продукцію. Для прикладу, індекс продовольчих цін FAO у вересні 2022 р. становив 136.3 п., що на 6% вище, ніж у вересні 2021 р. Водночас ціни на зерно в Україні залишаються низькими через логістичні проблеми, які спричинила війна. Так звісно, що є і позитивні зрушення, а саме те, що ситуація частково покращилась після запуску «зернового коридору» з українських портів за клопотанням окремих країн під егідою ООН [1]. А тому питання стабілізації ситуації в аграрному секторі України та можливості безперешкодного експорту її продукції є не тільки внутрішньою проблемою а й всієї світової спільноти.

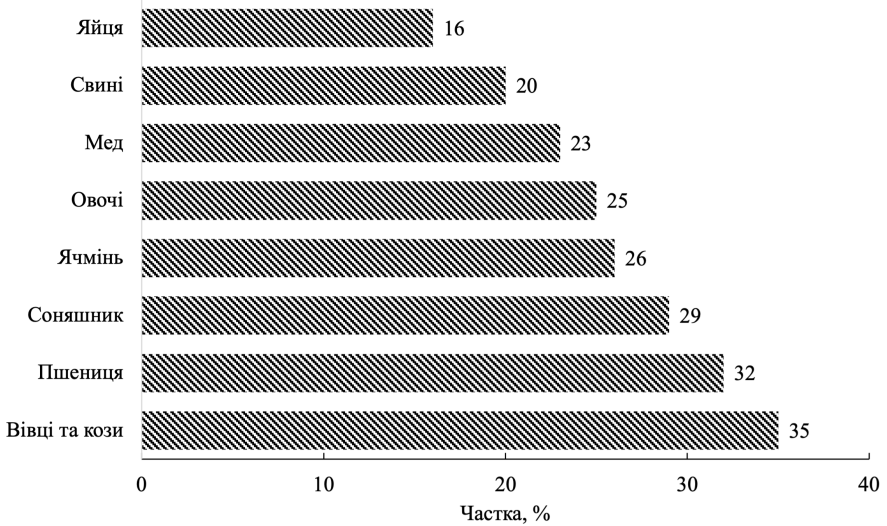
Як було зазначено вище, одна із ключових проблем з якою зіштовхнулася Україна є втрата традиційних ринків збуту, через ускладнення логістичних шляхів постачання продукції аграрного сектору. Отже, ключові партнери нашої країни були вимушені переорієнтуватися на інших постачальників аграрної продукції. Так, один із найпотужніших наших партнерів Індія збільшила імпорт соняшникової олії з росії та Аргентини, а Китай планує наростити імпорт кукурудзи з Бразилії.

Втрата територій, скорочення експортних можливостей призвели до скорочення виробництва аграрної продукції. Загалом у п'яти областях, що найбільше постраждали від війни втрати склали близько 38%, тобто це частка виробництва аграрної продукції у всіх регіонах країни, де були або досі тривають воєнні дії. Кожен із постраждалих регіонів був лідером з виробництва певної продукції (рис. 2).

Крім втрати територій український агробізнес зіштовхнувся і з іншими проблемами, які потребують негайного вирішення, серед яких окремо можна виділити:

- проблеми фінансування аграрного бізнесу, що викликано недостатністю обігових коштів внаслідок збільшення собівартості виробництва

сільськогосподарської продукції, інфляції, зростання вартості банківського кредитування через підвищення облікової ставки НБУ;

Рис. 2. Частка виробництва аграрної продукції у всіх регіонах до початку восняних дій

Джерело: розроблено автором на основі [3]

- проблеми з відшкодуванням ПДВ, які розпочалися одразу після повномасштабного вторгнення і коли було зупинено систему відшкодування на чотири місяці. Щоправда вже з червня минулого року відшкодування ПДВ відновилося, проте із затримка, що теж завдає шкоди аграрному сектору і створює додаткові фінансові труднощі;
- валютне регулювання, а саме застосування інструменту фіксації валютного курсу, що створює додаткові обмеження комерційної діяльності, адже засоби виробництва працівники аграрної сфери переважно закуповують за ринковими цінами, в той час як валютна виручка, отримана експортерами, продається за міжбанківським курсом, що є близьким до офіційного курсу НБУ і який значно нижче ринкового;
- постійні перебої з використанням електроенергії, які порушують технологічні виробничі процеси, притому, що у більшості виробництв важливою є безперебійна робота енергозабезпечення

(тваринництво, зберігання продукції, переробна промисловість тощо);

- суттєве збільшення вартості матеріально-технічних ресурсів (особливо це стосується зростання цін на пальне та мінеральні добрива), а це в свою чергу значно підвищує собівартість продукції та зменшує рентабельність;
- через проблеми з блокадою українських морських портів з'явилася проблема відсутності сталих логістичних ланцюжків, які могли забезпечувати необхідні об'єми експорту аграрної продукції.

Щодо проблем з логістикою аграрної продукції, то це питання потребує особливої уваги. До початку військових дій на території України 95% експорту здійснювалось виключно морськими шляхами. Практично з 24 лютого до середини липня були заблоковані всі морські порти та більшість річкових [3].

Як було зазначено вище, частково проблему блокування портів вирішила «зернова угода» під егідою ООН, яка була підписана в кінці липня 2022 року і згідно якої три морські порти, серед яких порт «Одеса», «Чорноморськ» та «Південний» були частково розблоковані. Це дозволило розблокувати експорт зерна, а це вкрай важливо, враховуючи обмеження сухопутних шляхів. Ці обмеження викликані низкою чинників, серед яких можна окремо виділити: обмеженням пропускної спроможності європейських логістичних центрів, які не розраховані на такі обсяги продукції аграрного сектору; неможливість використання в повній мірі залізничного транспортного сполучення, яке викликане малою пропускною здатністю залізничних станцій на кордоні з європейськими країнами, через технічні (різна ширина колій в Україні та ЄС) та логістичні причини тощо.

Таким чином, згідно останніх розрахунків, вартість логістики у гривневому еквіваленті зросла щонайменше в 2-3 рази. Причиною стало підвищення залізничних тарифів на перевезення, збільшення плеча доставки та інфляції національної валюти. На сьогодні, вартість логістики становить близько 60-70 % від ціни зерна, роблячи його виробництво в окремих регіонах для українських аграріїв нерентабельним.

Загалом, абстрагуючись від проблем, пов'язаних з військовою агресією, необхідно зазначити, що глобалізація і раніше викликала палкі дискусії щодо розвитку аграрного сектору в Україні.

Вплив глобалізаційних процесів на національні економіки різних

країн світу та їх окремі галузі є очевидним, втім його ступінь позитивних чи негативних наслідків може значно коливатися, в залежності від обставин та напрямку розвитку.

Так, розглядаючи питання впливу глобалізації та інтеграції на аграрний бізнес України слід відзначити, що до позитивних моментів цього процесу можна віднести:

- значне підвищення рівня конкуренції між виробниками аграрної продукції, як ключового та основного елемента рушійної сили розвитку економіки та суспільства загалом;
- розповсюдження інновацій в процес виробництва, зберігання, переробки та реалізації аграрної продукції;
- суттєве зниження або ліквідація торгівельних бар'єрів, що призводить до необмеженої диверсифікації ринків збуту аграрної продукції та відкриває нові можливості їх розширення;
- вільний рух капіталів призводить до надходження інвестиційних ресурсів у аграрний сектор економіки.

З іншого боку, інтегруючись у світовий економічний простір, національний аграрний бізнес стає вразливим від зовнішнього середовища.

Крім того, необхідно відзначити, що глобалізація несе в собі і негативні риси, а саме поглиблення нерівномірності соціальних та економічних темпів розвитку окремих країн, несправедливий розподіл благ, отриманих в результаті спільної інтеграційної діяльності та інші негативні моменти, серед яких можна виділити окремо наступні:

- світовий поділ праці викликаний міжнародною глобалізацією змушує до більш глибокої спеціалізації аграрних підприємств, що з одного боку позитивно може позначитися на продуктивності праці, з іншого, може призвести до відмови від виробництва традиційних видів продукції з меншою рентабельністю, а це загрожує економічній продовольчій безпеці, ставлячи країну залежною від імпорту;
- в умовах відкритих ринків, країни з недостатньо розвинутими економіками не можуть на рівних конкурувати з розвинутими країнами, а це призводить до посилення нерівномірності розвитку та до ще більшого збагачення одних і зuboжіння інших;
- в умовах глобалізації спостерігається тенденція до зменшення ролі держави у формуванні власної, незалежної економічної політики, а це робить її більш вразливою перед зовнішніми чинниками;
- процеси глобалізації посилюючи світову конкуренцію у аграрному

секторі, в залежності від розвитку країн, ще більше закріплюють за окремими з них статус сировинних, тобто тільки постачальників продукції з подальшою її переробкою в країнах з більш розвинутою економікою, що значно зменшує ефективність та доходність перших;

- потенціал аграрного бізнесу (природно-кліматичні умови, кількість земельних угідь, рівень підготовки фахівців, матеріально-технічна база тощо) дозволяє виробляти достатні обсяги аграрної продукції, для задоволення як внутрішніх так і зовнішніх потреб, але тенденції останніх років, а саме зміна клімату, яка безпосередньо розпочинає чинити значний вплив на виробничі процеси, вимагає якнайшвидшого пошуку нових технологій з метою пристосування до нових реалій;
- підвищення попиту на світовому ринку на продукцію аграрного сектору призводить до не контрольованого антропогенного навантаження на природне середовище, а це в свою чергу до загострення екологічних проблем, які в майбутньому можуть нівелювати конкурентні переваги аграрної галузі окремої країни;
- вільне переміщення капіталу та трудових ресурсів, як основна умова глобалізації, не може не позначитися на розвитку аграрного бізнесу, через можливу відсутність кваліфікованих працівників та спеціалістів, в країнах з низькою заробітною платою, а це унеможливує подальший розвиток аграрної сфери в бідніших країнах;
- посилення конкуренції в аграрному секторі економіки, в результаті інтеграційних та глобалізаційних процесів, без запровадження адекватного державного механізму захисту малого та середнього бізнесу, може призвести до їх втрати, як форми, а це в свою чергу до подальшої деградації економічної та соціальної сфери села.

Формуючи стратегію інтеграційного розвитку аграрного сектору в умовах глобалізації, необхідно мати чітко сформовані цілі та механізми їх реалізації, з ефективним інструментарієм їх досягнення.

Концепція розвитку аграрного бізнесу в контексті посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів має передбачати створення таких умов, при яких буде забезпечено продовольча незалежність країни, при оптимальній та продуманій інтеграції у світовий економічний простір.

Доведено, що в сучасних умовах успіху досягають структурно зба-

лансовані національні економіки країн. Запорукою розвитку науково-технічного прогресу, вдосконаленню системи управління має передувати впровадження сучасної інноваційної політики, спрямованої на стратегічне зростання інноваційного потенціалу аграрного сектору економіки країни, створення функціональних та дієвих державних інституцій з забезпечення сприятливих умов правового та фінансового механізму інноваційного розвитку, вдосконалення інноваційної інфраструктури аграрної сфери тощо

Тим не менш, незважаючи на відчутні втрати ресурсів, матеріально-технічного, науково-технологічного та людського потенціалу, через військові дії на нашій території, Україна тим не менш, має чудові перспективи міжнародної конкурентоспроможності аграрного сектору, здатна розвиватись на власній інтелектуальній основі з широким продукуванням новітніх науково-технологічних рішень в інноваційних сегментах світового ринку і забезпечувати гідні умови життєдіяльності населення власної країни.

Для цього необхідно визначити, перш за все, пріоритети структурної перебудови аграрного сектору економіки, а також розробка комплексу заходів ефективного використання природних ресурсів, які використовуються у цьому сегменті [2].

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, маємо відзначити, що процес глобалізації має всебічний характер, охоплюючи всі сторони суспільного життя, де пріоритетним вектором є економіка, з метою формування спільного ринку капіталу, ресурсів, споживчих товарів, технологій, інновацій тощо. Доведено, що для сучасних процесів економічної та політичної глобалізації характерними рисами є такі ознаки як: широке розповсюдження інноваційних технологій; інтеграція та інтенсифікація економічних зв'язків між різними категоріями бізнес середовища; наявність жорсткої конкуренції за сфери впливу, поглиблення взаємозв'язків між провідними центрами прийняття рішення; поєднання гострої, безкомпромісної конкуренції із розширенням елементів взаємодії і співробітництва між окремими категоріями; інтернаціоналізація виробничих зв'язків у високотехнологічних галузях та лібералізація розповсюдження технологій; формування глобальних ринків; інтенсифікація зусиль щодо розв'язання глобальних мереж безпеки. Незворотні процеси глобалізації і, як наслідок, посилення міжнародної конкуренції вимагають створення нової, адекватної системи взаємодії

національної економіки та її складових з світовим господарством.

Список використаної літератури

1. Андрійчук В. Г. Українські агропромислові компанії на світових фінансових ринках. Збірн. Наук. Праць: Економіка та підприємництво. Київ: КНЕУ, 2013. №38. С. 245 -262.
2. Агробізнес України під час війни. Інфографічний довідник 2021-2022. Вип. 9. 2022. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022/> (дата звернення: 04.01.2023).
3. Куцик, П. О., Семів С. Р. Стратегічні напрями розвитку споживчої кооперації України у контексті глобальних економічних трендів. Підприємництво і торгівля, 2022. (33), 5-15.
4. Пасічний Р. В. Національна безпека України в епоху глобалізації / Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. Наук. Пр. Львів, 2012. Вип. 24. С. 108-112.
5. Усик І. О. Структурна трансформація моделі розвитку економіки України в умовах глобалізаційних викликів / дис. ... к-та е.н. наук : 08.00.02 / Вінниця. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця. 2019. 297 с.
6. Статистичний щорічник України за 2022 рік. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 18.12.2022).

Стаття надійшла 03.09.2023 року

O. P. Radchenko,

Dr. Sc. (Economics), Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24/26, Frantsuzkyi Blvd., Odesa, 65058, Ukraine

e-mail: rap_1@ukr.net

ORCID 0000-0001-8407-7619

THE ROLE OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF GLOBAL FOOD SECURITY, PROSPECTS AND CHALLENGES

This article examines the economic, social and political dimensions of globalization as a process. A deep analysis of the nature and characteristic features of global economic transformations is carried out, their main contradictions are structured and typologies in terms of the levels and rates of development of the national economy, its sectoral and institutional organizational structure, the development of the agricultural sector market, the distribution of income among different categories, etc. Various aspects and paradigms of the modern system of global socio-economic relations, within which relevant scientific schools work, are considered. The main structural disparities between industries and other categories are identified and systematized, recommendations are provided for distortions and their causes, which are associated not only with institutional imperfections, but also with a lack of

strategic approaches to economic development and innovative passivity. The main challenges that appear for the national economy in the context of modern events that have unfolded on the territory of Ukraine and the world are examined and analyzed in detail. In this context, serious distortions in the policy of development of science, education and innovation in Ukraine were revealed. The main principles and tasks on which the priority development strategy of the country should be built in the conditions of global economic and technological transformations are formulated. A comparative analysis of structural changes in the economy of Ukraine, the world economy as a whole and in certain groups of countries of the world was carried out.

Key words: globalization, crisis, food security, economic blockade, integration, agrarian business.

References

1. Andriichuk, V. H. (2013). Ukrainian agroindustrial companies at the world financial markets. *Economy and entrepreneurship*. Kyiv. 38. 245-262. [in Ukrainian].
2. Agribusiness of Ukraine during the war. Infographic guide. (2022). 8. Retrieved from <http://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022/> [in Ukrainian].
3. Kutsyk, P. O., Semiv, S. R. (2022). Strategic directions of development of consumer cooperation of Ukraine in the context of global economic trends. *Entrepreneurship and trade*. (33), 5-15. [in Ukrainian].
4. Pasichnyi, R. V. (2012). National security of Ukraine in the era of globalization. In *Ukrainian national idea: realities and development prospects*. Lviv, 24, 108-112. [in Ukrainian].
5. Usyk, I. O. (2019). Structural transformation of the model of economic development of Ukraine in the context of globalization challenges. Qualification research work as a manuscript. Vinnytsia: Donetskyyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stusa. 297. [in Ukrainian].
6. Statistical Yearbook of Ukraine for 2022. (2022). Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].